

**ЗАСОБИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

Розглядаються методи, засоби та прийоми естетичного виховання та їх вплив на духовний світ молоді.

Естетичне виховання передбачає загальну ерудованість особистості в галузі національної культури, прилучення її до народного мистецтва – пісенного, танцювального, хореографічного, образотворчого, декоративно-прикладного – то даний аспект впливу на особистість є особливо актуальним у сучасній освіті [1]. Актуальною стає проблема підвищення ефективності впливу естетичного виховання не тільки на інтелект, а й на почуття молоді, її духовний світ. З огляду на це, нагальною проблемою є формування в людині самостійного ставлення до дійсності та мистецтва, сприяння розвитку та освіченості особистості, залучення її до духовних, національних і загальнолюдських цінностей, а також до художньо-творчої діяльності. Отже, особливої актуальності саме сьогодні набуває теза "Від людини освіченої – до людини культури", що визначає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності.

Естетичний виховний досвід репрезентували ще літописці та педагоги Київської Русі (Нестор, Володимир Мономах та ін.). В народній педагогіці вихованням естетичної культури займалися Ю.Б. Боров. І.Я. Зязюн, М.Г. Стельмахович. На значущість естетичного виховання для формування культурного світогляду підростаючого покоління вказували І.І. Огієнко, С.Ф. Русова, І.М. Стешенко, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський та ін. Останніми десятиріччями питання естетичного виховання засобами української етнопедагогіки розглядаються в історико-педагогічних працях В.І. Скутіної, Т.І. Мацейків, Є.І. Сявакко, Р.П. Скульського, М. Лещенко, Л. Масол та ін. Прогресивні здобутки української етнопедагогіки в галузі естетичного виховання на основі мовознавчого, фольклорного, народознавчого й соціологічного матеріалів розкриваються в працях М.Г. Стельмаховича, А.Б. Щербо, Л.Г. Коваль, О.П. Рудницької, В.П. Острогорського, І. Гончара, І.Я. Зязюна, М.Ф. Овсянникова, Г.М. Сагач. У своїх наукових працях вони розглядають шляхи формування в учнів естетичних поглядів, розглядають теоретичні основи та зміст естетичного виховання.

Поряд з цим зазначимо, що теоретичні та методичні аспекти використання виховного потенціалу родинних традицій у процесі формування в молоді естетичної культури ще недостатньо розроблені. Здійснення аналізу сучасного стану естетичного виховання молоді, опрацювання освітніх програм підтверджують, що цей резерв народної культури не завжди використовується належним чином.

Усе це зумовлює наявність проблеми в задоволенні потреби щодо використання знань українських етнопедагогічних культурно-виховних традицій у виховній практиці. Для цього визначались такі завдання: вивчити історичний досвід, психолого-педагогічні особливості і проаналізувати сучасний стан використання засобів та методів естетичного виховання української етнопедагогіки у навчальних закладах України; виявити сутність, культурні, соціально-педагогічні функції етнопедагогічних знань, здійснити їх науковообґрунтований відбір для наступної розробки змісту, форм, методів ефективної організації естетичного виховання;

Важливою складовою, що забезпечує високий духовний розвиток особистості, є естетичне виховання. Естетичне виховання – складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на виховання здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини. Як зазначає О.В. Духнович у своїй праці "Народна педагогіка", національне мистецтво допомагає глибше вивчити рідну мову, історію свого краю, народний побут, національні традиції, звичаї, обряди, пісенний фольклор, а також прислів'я, вірування тощо, що у комплексі сприятиме формуванню національно свідомого громадянина України, його естетичних смаків [4].

Отже, як бачимо, естетичне виховання найдоцільніше здійснювати за допомогою засобів, прийомів та методів української етнопедагогіки, головне завдання якої – навчити відчувати і розуміти красу у різних її проявах, забезпечуючи єдність між естетичним розвитком людини та її моральним, фізичним вихованням та трудовою підготовкою, формуванням потягу до художньої творчості. Основна увага приділяється пошуку нових форм в естетичному вихованні молоді на основі етнографічно-красознавчої роботи, фольклорних клубів, малих академій народних мистецтв, творчих об'єднань дітей, пов'язаних з відродженням ремесел і декоративно-прикладної творчості тощо.

Відомо, що виховання як цілеспрямована діяльність вихователів по формуванню відповідних рис і якостей людини завжди орієнтоване на вікову групу, у відповідності з можливостями і особливостями, які можуть висуватися конкретними виховними завданнями і обиратися визначеними засобами і методами вихованого впливу. Психологи пропонують вікову періодизацію: дошкільний вік, раннє дитинство - до трьох років (група раннього віку в дитячому садку), переддошкільний 4-й рік життя дітей (молодша група садочка), - дошкільний – 5-7 років (середня група – 5-й рік, старша – 6-й рік і підготовча 7-й рік життя). Шкільний вік розділяють на молодший (I-II-III класи), середній (від IV до VIII класу) і старший (від VIII до XI класу).

Для повного виховного процесу мусить бути міцний зв'язок між школою і родиною, а також між школою, родиною і виховними молодіжними організаціями, які можуть мати великий доповнюючий вплив на виховання волі і характеру та патріотизму. Немале місце в житті підлітків особливо з VIII класу, коли вони повинні зробити вибір дороги, одержати повну середню освіту, має інтерес до різних професій, визначення своїх інтересів, до

будь-якої шкільної дисципліни чи практичної діяльності, в яку вони потрапили. Робота із соціальної орієнтації учнів починається звичайно зі старшого підліткового віку, хоча інтерес до окремих професій, закріплений потім спеціальною виховною роботою, може проявлятися і у молодших школярів, особливо під впливом сім'ї.

Більш значно виявляється роль виховання в період ранньої юності, коли завершується етап виховання в умовах школи або іншого навчального закладу. В учнів з'являються життєві перспективи і плани, формуються основи світобачення, складаються свої погляди на життя і своє місце в житті, хоча і на цьому етапі цілеспрямованість виховання здійснюється вихователями, є, без сумніву, визначним, тобто тут найбільш яскраво проявляється активність самої особистості, її вибіркове ставлення до сприймання різних дій, формуються уміння протистояти асоціальним впливам, знаходити правильний вихід зі складних ситуацій, в яких ставить їх життя і які хоч-не-хоч виникають в силу значного розширення їх соціальних контактів.

Головною функцією виховання на цьому етапі є допомога учням у виборі професії, підготовка їх до створення власної сім'ї, формування соціальної активності визначення громадянської позиції. Тут важливий індивідуальний підхід у вихованні, так як в цьому віці в кожному учневі дуже яскраво виявляється індивідуальність, відображення його духовних потреб особистого інтересу. Індивідуальний підхід дуже важливий, як для здійснення кращих умов для розвитку індивідуальних задатків і здібностей, так і для допомоги тим, хто відчуває труднощі у використанні навчальних програм або допускає відхилення від норм поведінки, порушення трудової і суспільної дисципліни. Психологи відмічають, що шлях розвитку кожної особистості своєрідний, хоча й існують загальні для тієї чи іншої вікової групи ознаки. Так, старшокласники поставлені в таку соціальну ситуацію, коли вони повинні визначити своє місце не лише у плані майбутньої професійної діяльності, але й життєвого шляху в цілому. Старший шкільний вік – це період інтенсивного фізичного і морального розвитку, соціального визначення, включення людини до активного життя держави. На старшокласника впливає нове положення, яке він починає займати у суспільстві, колективі, у системі суспільних відносин. Змінюється характер його навчальної та громадської діяльності: вона виходить за межі школи. У старших школярів особливо інтенсивно розвивається моральна свідомість, з'являється потреба аналізу особистої поведінки, внутрішнього почуття. Молода людина здатна встановити, що вона володіє рядом психологічних якостей і станів (приязність, взаєморозуміння, принциповість, почуття обов'язку, честь, гідність). Її ідеали більш усвідомлені та стійкі.

Вже напередодні 9 класу учні виявляють глибокий інтерес до інших людей, до їх внутрішнього світу, переконань, поведінки. У них з'являється потреба порівняти себе з іншими, оцінити; вони бажають розібратися у своїх думках, почуттях, поглядах; помітно зростає їх інтерес до проблеми самовиховання.

Молодь у порівнянні з дітьми та підлітками стриманіша в зовнішньому вираженні своїх переживань, вона в цьому відношенні менш безпосередня. Наприклад, зосереджене обличчя юнака не завжди говорить про дійсну концентрацію уваги, сміх не завжди свідчить про радість, веселий настрій тощо. З розвитком особистості відношення між психічним процесом і його зовнішнім вираженням стає багатозначнішим, що створює свої труднощі для розуміння психіки на основі показників міміки.

Старший шкільний вік у багатьох відношеннях є "рубіним". До відмінних у цьому віці новоутворень, станів особистості належать: прагнення оновити існуючі форми життя, перегляд власних поглядів, збагачення свого духовного світу, системи знань, поглиблення суджень. І в той же час, для них характерна повільна перебудова поведінки, прояв агресивності, непослідовність, відсутність стійкого контролю над собою та своїми діями. У школярів різко змінюється мотиваційна сторона їх морального та естетичного розвитку. Вони швидко засвоюють навчальний матеріал, зростає їх працездатність, швидкість мислення тощо. В цей час продовжують розвиватися пізнавальні мотиви, з'являється інтерес до нових галузей, переборення труднощів у процесі їх добування, активізується бажання приймати участь у громадсько-політичному житті тощо. За спостереженнями С.В. Бондаревської [5], старшокласники прагнуть утвердити свою внутрішню незалежність, підкреслити свою самостійність у прийнятті життєво важливих рішень, вони здатні до самовиховання та самоосвіти.

Старший шкільний вік сензитивний у фізіологічному, психологічному, соціальному планах щодо формування почуттів, переконань, дій. У цьому віці створюються сприятливі внутрішні та зовнішні передумови для формування наукового світогляду, пізнавальних можливостей, інтелекту, виявлення творчості у різних галузях науки, мистецтва, громадської діяльності тощо.

У цей період сприйняття характеризується цілеспрямованістю, тривалістю уваги, смисловою пам'яттю, зростає її об'єм, розвивається теоретичне мислення, уява. Для цього віку характерний розвиток пізнавальних інтересів та інтелекту. Більш яскраво намічаються здібності абстрагувати поняття від дійсності, робити предметом аналізу власну думку, знаходити і ставити проблеми, тобто, виробляється нестандартний підхід до вже відомих питань, розвивається здібність включати власні проблеми до спільних. Науковці відмічають тісний взаємозв'язок у цьому віці між розвитком інтелекту і творчими здібностями.

І.С. Кон підкреслює, що квінтесенцією даного віку складає становлення самосвідомості та стійкого образу "Я". Саме в цей період закладаються психологічні, світоглядні підвалини особистості. Як підкреслює психолог, "... Найцінніші надбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу, який означає для юнацтва справжню коперникову революцію" [3].

У самосвідомості учня реалізується уява, яку він складає про себе як про індивідуальну цілісність, відмінну від інших. Виникає бажання бачити себе кращим, сучаснішим. Порівнюючи себе з ідеальним "Я", старшокласник виявляє неадекватність, яка, в свою чергу, викликає внутрішній дискомфорт.

Потреба у самопізнанні та самовизначенні характеризує ставлення молоді людини і до зовнішньої дійсності: у навколишньому вона неодмінно шукає матеріал для побудови своєї особистості. Одним з таких матеріалів стає мистецтво. Його твори відповідають на досить значні для старшокласника запитання, вони дозволяють

емоційно пережити той досвід, який реально поки що не доступний учням, зважаючи на обмеженість їх віку та соціального статусу. При цьому вказане призначення виконує не лише сучасна культура, а й класичне мистецтво, у якому старшокласника цікавлять духовні пошуки героїв. Свідомий чи інтуїтивний потяг отримати певну цілісну концепцію людини породжує нерідко пекучий, випереджаючий інтерес до життя дорослих людей.

Здатність юнацького віку до глибокого, емоційного, адекватного сприйняття зумовлена розвитком самосвідомості та збагаченням емоційного світу, які викликають у юнаків та дівчат безліч нових естетичних переживань, які неможливо ні виразити, ні осмислити без допомоги мистецтва. У цьому віці школярі прагнуть знайти і зрозуміти істину. Як показують психолого-педагогічні дослідження, з настанням духовної зрілості учні звертаються до мистецтва за моральними питаннями. Але вони готові також і до засвоєння достатньо складних теоретичних знань. У цьому віці посилюється ціннісно-орієнтаційна діяльність свідомості, пошук смислу життя, самостійне визначення всіх моральних, політичних, естетичних ідеалів. У старшокласників проходить інтелектуалізація сприйняття. Сприйняття мистецтва у старших школярів набуває самостійного характеру. Вони прагнуть обґрунтувати свої пристрасті та ідеали у галузі мистецтва на основі теоретичних знань і шляхом логічних роздумів: свідомо мотивується мета, відмічається наполегливе прагнення досягти її, оцінити явище з позиції критерію, започаткованого естетичною закономірністю.

Саме у юнацькому віці проходить становлення естетичної свідомості учнів. Внаслідок цього, у старшокласників нерідко спостерігаються різкі зміни у поведінці, серйозні естетичні переорієнтації, що робить особливо важливим момент естетичного виховання та освіти, збагачення учнів широким кругозором історико-культурних знань про мистецтво, принципів загальнолюдської моралі.

Так, розвинута в естетичному плані особистість характеризує наявність гуманістичних якостей і почуттів, що складають естетичну свідомість: сталий інтерес до мистецтва, вихований художній смак, розвиненість творчих здібностей, грамотне судження про твори мистецтва, можливість самостійно і об'єктивно оцінювати його моральний зміст і, як результат, - будувати своє життя адекватно вищим нормам людської моралі і естетичної довершеності.

Вирішення соціальних завдань, формування всебічно розвиненої особистості, задоволення її естетичних потреб в умовах відродження її національної культури, народних традицій, звичаїв, обрядів, здійснюється на основі таких принципів: **Первинність національної культури** під час вивчення світової, пізнання перлин світового мистецтва через призму національних першоджерел. Залучення дітей до вивчення історії рідного краю, його легенд та повір'їв, пісенної творчості та художніх промислів, побуту; акумуляція художнього досвіду поколінь певного регіону, етнічної групи, народу в цілому; **Рідномовність** в художньо-виховному процесі. Фольклор як джерело творчості митця об'єднує в собі витoki рідної мови, її діалекти, витoki, повір'я, традиції. Саме побутування в молодіжному середовищі і традицій народної творчості визначально впливає на процес формування національної свідомості, поваги до мови та культури свого народу, його мистецької скарбниці, а відтак і до культурних надбань інших народів; **Рівноправність інонаціонального та національного компонентів** у визначенні форм та методів естетичного виховання в національній освіті; **Врахування етнопсихологічних особливостей** національного художнього мислення та відповідність морально-етичним ідеалам народу; Принцип **регіональності**. Кожному регіону України притаманні свої традиції та звичаї, обряди, народний побут, мистецтво, ремесла. Принцип регіональності передбачає наслідування художньо-естетичних надбань і вимагає в умовах національного самовизначення освіти залучення молоді до активної участі в збереженні пам'яток культури, до освоєння традиційних ремесел і народних промислів; Принцип **календарної організації** естетично-виховної роботи впливає з того, що весь устрій життя народу, свята, обряди пов'язуються з народним календарем, що об'єднує національну культуру, традиції, духовність та ін [5].

Слід підкреслити, що українська побутова культура завжди була максимально естетизована, що свідчить про творчу обдарованість народу. Сфера побуту відіграє важливу роль у становленні особистості дитини, її духовного світу. Її вплив, сильний і непомітний, відбивається як на світогляді, так і на світовідчутті. Він впливає на сприймання особистості, мислення, установки, ціннісні орієнтації, визначає людські взаємини, впливає на діяльність людини, її самопочуття, настрої, емоційний тонус, смаки та уподобання. Побут являє собою універсальну сферу прояву естетичної культури особистості. Формуючи середовище (матеріальне й духовне), людина втілювала свої життєдайні сили (природні сили, здібності, потреби, творчість)[2].

Специфіка формування естетичної культури молоді засобами української народної педагогіки в процесі підвищення рівня їх духовного розвитку визначається тим, що саме етнопедагогіка увібрала в себе усі ті чинники, що передають народну мудрість, накопичену протягом століть, не дозволяють розірвати зв'язок поколінь, втратити пам'ять про минуле, є важливим засобом формування як естетичної, так і духовної та трудової культури. Життєвість та сила народних традицій в школі - в їх наступності та стабільності. Завдяки цьому у молодих людей виховується почуття національної гідності за наше минуле, збагачується сьогодення, формуються стійкі естетичні смаки, моральні цінності, виховується культура поведінки. Отже, їх використання в процесі підвищення рівня духовності має надзвичайно велике, а іноді й вирішальне значення.

Диференційований підхід до системи практичних завдань та вправ передбачає розширення знань молоді про народні свята, звичаї, обряди, фольклор, рідну мову, її виражальні можливості, формує стійкі естетичні смаки, ідеали, викликаючи естетичні переживання, спонукає до власної творчості, підвищує духовний та розумовий розвиток, впливаючи на формування їх світогляду та поведінку.

Дослідження виявило таку закономірність: формування естетичної культури молоді у процесі підвищення рівня духовності буде ефективнішим, якщо здійснюватиметься засобами української народної педагогіки, ви-

кликаючи естетичні переживання, роздуми; побут за цих умов може набувати художньо-естетичного забарвлення.

Отже, як бачимо, можливості для підвищення рівня духовності молодих людей в процесі естетичного виховання безмежні. Але результативність багато в чому залежить від того, якими засобами, методами та прийомами воно здійснюватиметься. А тому однією з концептуальних основ нового педагогічного підходу, на нашу думку, має стати українська народна педагогіка.

1. Дорошенко О.А. Из джерел народної педагогіки // Радянська школа. - № 11.- 1990.
2. Руденко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова.// Початкова школа. - 1996.- № 3.- С.25-27.
3. Кон И.С. Психология старшеклассника. - М., 1980. - 191с.
4. Скутіна В.І. За традиціями української народної педагогіки // Початкова школа. - 1993.- № 7.
5. Стельмахович В.Г. Виховний ідеал української народної педагогіки // Початкова школа. - 1994.- № 2.
6. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту/За ред. Бондаревской С.В. - М., 1987. - 181с.

Матеріал надійшов до редакції 9.09.03 р.

Прокопова О.П. Средства украинской народной педагогики в эстетическом воспитании старшеклассников.

Рассматриваются методы, способы и приемы эстетического воспитания и их влияние на духовный мир молодежи.

Prokopova O.P. Means of Ukrainian folk pedagogy in the aesthetic upbringing of senior pupils.

The article deals with ways and methods of aesthetic upbringing and their influence on spiritual values of the youth.